

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

**FRANSIZ AKADEMİSYEN, YAZAR VE
DEVLET ONURSAL DANIŞMANI
PROF. JACQUES ATTALI'NİN
TÜSİAD YÜKSEK İSTİŞARE KONSEYİ
TOPLANTISI
KONUŞMASI**

**1 Ekim 2010
Sabancı Center, İstanbul**

TÜSİAD AVRUPA İŞ DÜNYASI KONFEDERASYONU (BUSINESSEUROPE) ÜYESİDİR
İstanbul: Meşrutiyet Cad. No: 46 Tepebaşı 34420 İstanbul -Türkiye
Ankara: İnan Cad. No:39/4 Gaziosmanpaşa 06700 Ankara- Türkiye
Brüksel: 13. Avenue des Gaulois, 1040 Brussels-Belgium
Washington D.C.: 1250 24th Street, N.W., Suite Nr. 300, Washington D.C.20037-USA
Berlin: Märkisches Ufer, 28 Berlin 10179 Germany
Paris: 33, Rue de Galilée 75116 Paris France

Tel: +90 (212) 249 19 29
Tel: +90 (312) 468 10 11
Tel: +32 (2) 736 40 47
Tel: +1(202) 776 77 70
Tel: +49 (30) 288 786 300
Tel: +33 (1) 44 43 55 35

Faks: +90 212 249 13 50
Faks: +90 (312) 428 86 76
Faks: +32 (2) 736 3993
Faks: +1 (202) 776 77 71
Faks: +49(30) 288 786 399
Faks: +33 (1) 44 43 55 46

e-mail: tusiad@tusiad.org
e-mail: ankoffice@tusiad.org
e-mail: bxoffice@tusiad.org
e-mail: usoffice@tusiad.us
e-mail: berlinoffice@tusiad.org
e-mail: parisoffice@tusiad.org

www.tusiad.org

Sayın Başkan,
Değerli arkadaşlar,

Bugün burada olduğum için çok mutluyum. Pek çok arkadaşım da bugün burada. Aranızda pek çok tanıdık sima var. Aslında Bodrum'daki toplantınıza davet edilmişim Haziran ayında ve ertelediğiniz için de çok üzüldüm. Sonunda gelebildiğim için çok memnun oldum.

Türkiye'ye her geldiğimde kendimi gerçekten evimdeymiş gibi hissediyorum. Bu durum sadece bir zamanlar bana adımın bir Türk ismi olduğunun söylenmesinden kaynaklanmıyor. Zaten ülkenize çok sık geliyorum ve bildiğiniz gibi, şu anda Türkiye'de de faaliyete geçen Avrupa Kalkınma ve Yapılanma Bankası'nın kuruluşunda da görev almış olmaktan dolayı onur duydum ve bu sayede Türkiye Avrupa kurum ve kuruluşlarından finansman temin etmeye başladı. O zamandan beri ilişkiler çok yoğun bir şekilde devam ediyor ve ben mikro finansman konusunda çalışan büyük bir organizasyonun, PlaNet Finance'ın kurucusu olarak görevime dünya çapında devam ediyorum. Bugün 80 ülkede faaliyetlerimiz var. İstanbul'da da önümüzdeki yıl ofis açınca ülkenizi ziyaret etmek için başka sebeplerim de olacak.

Türkiye'nin AB'ne tam üyeliğini her zaman destekledim. Üyeliğinizin güçlü bir savunucusu oldum. Yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye'nin tam üyeliğini desteklemeye devam ediyorum. Bugün içinde bulunduğumuz durumu, AB sürecine ilişkin görüşlerimi, yaşanmakta olan ekonomik krizi benden değerlendirmemi istediniz ve ben de memnuniyetle kendi görüşlerimi sizlerle paylaşacağım.

Türkiye sayın başkanların da benden önce söylemiş olduğu gibi, çok önemli bir ülke kendi içinde. Avrupa'ya baktığımızda, iki başarı hikayesi Polonya ve Türkiye'dir. Yani Avrupa'nın iki lokomotifidir bu ülkeler. Biri AB'ne girmiş bir ülke, diğeri de henüz girmedi ve düşünün, Avrupa'nın içinde lokomotif nitelikte olan bu iki ülkeden bahsediyoruz.

Avrupa şu anda zor bir dönemden geçiyor. Ama öncelikle niye krizden daha pek uzaklaşmamış değiliz ondan bahsedeyim. Tabii şirketlerin üst düzey yöneticileri olarak hepimiz çok uluslararası bir perspektife sahibsiniz ve Türkiye gerçekten açık bir ekonomi olarak çok iyi bir biçimde teşkilatlanmıştır. Siz de biliyorsunuz ki, dünya ekonomisinde hala bir çift dip riski var deniyor. Dünya ekonomileri krizin faturasını çok ağır ödediler.

Avrupa olayına girmeden isterseniz dünya ekonomilerinden şöyle bir bahsedelim. Tabii büyüme açısından başta yükselmekte olan ekonomiler olmak üzere tüm dünyada çok ciddi bir potansiyel olduğunu biliyoruz. Ekonomik büyümenin en önemli unsurları demografi, finansman ve teknolojidir ve bu üç faktör önümüzdeki yıllarda gerçekten çok önemli olacaktır. Dünya nüfusu önümüzdeki 40 yıl içinde % 40 oranında artacaktır. Bu çok ciddi bir rakam. Altyapı, tarım, sağlık, eğitim ve teknoloji alanlarına yönelik ciddi bir talep ile karşı karşıyayız. Dünyada finansman açısından bir bolluk yaşanıyor ve tasarruflar da önemli bir düzeye erişmiştir. Dünyanın toplam geliri şu anda 80 trilyon dolar gibi bir rakama ulaşmış durumda ve bunun 15 ila 20 trilyonu tasarruflardan oluşuyor. Bu çok ciddi bir rakam aslında. Yani "yaratıcı finansman enstrümanlarına" ihtiyaç duyulmaksızın finansman sağlayabilecek yeterince kaynak mevcut. Zaten yakın geçmişte bu tarz fazlasıyla yaratıcı finansman araçlarının sakıncalarını hep beraber yaşadık. Teknoloji konusuna gelecek olursak, bu da tabii ki büyüme için ciddi bir potansiyel taşıyor. Geçmişte baktığımızda genelde tek bir devrim olurdu sanayide, ve bu insanoğluna tek bir büyük yenilik sunardı. Bugün ise bir anda 4-5 teknoloji dalgası bir arada geliyor ve bu da önümüzdeki on yıllarda ciddi bir büyüme unsuru olacak. Yani bilgi teknolojileri henüz bitmiş değil ve teknolojide inanılmaz değişiklikler

bizleri bekliyor.. Bunlar hiçbir şekilde bilim kurgu değil. Bunlar şirketlerin hayatını değiştirecek bir dizi yeniliği beraberinde getirecektir. “Cloud computing”, internet tabanlı bilgi işlem teknolojileri vb yeniliklerin yanı sıra biyoteknoloji alanında da çok ciddi bir yenilikler ile karşı karşıyayız. Biyoteknoloji alanında kaydedilen gelişmeler sadece tarım sektöründe yenilikler getirmekle kalmıyor ki, demografik açıdan bahsettiğim gelişmelerden dolayı kaydedilen bu gelişmeler son derece önemlidir. Biyoteknoloji sayesinde ilaç sektöründe de büyük değişiklikler oluyor. Günümüzde kimyasallardan biyoteknoloji ile üretilmiş ilaçlara geçiş yaşıyoruz.

Bunun dışında nano teknolojiden de bahsetmek lazım. Bu da bilim kurgu değil. Türkiye’de bu alanda neler yapıldığını, ne tür gelişmeler olduğunu bilmiyorum ama nano teknolojinin çok ciddi sonuçları olacağını biliyorum. Nano teknoloji kimya, tekstil, savunma, inşaat vb sektörlerde son derece önemli yenilikleri beraberinde getirecektir. Bir diğer önemli gelişme alanı da sinir bilim. Tüm dünyada nüfus da yaşıyor. Sinir bilimi alanında pek çok yenilik olduğunu göreceğiz. Bütün bu teknolojiler sağlık sektörü ile yakından bağlantılı. Teknolojideki ilerlemeler enerji tasarrufu ve iklim değişikliği ile mücadele açısından önemli olmanın yanı sıra beraberinde bir dizi büyüme imkanı da sunuyor. Bu sebeplerden dolayı dünya ekonomilerinde çok ciddi bir büyüme potansiyeli olduğu kanaatindeyim.

Belki de en önemli mesele yönetim konusu. Son dönemlerde yaşadığımız olaylar dünya çapında yönetim, kurumsallaşma ve denetim eksikliğinden kaynaklanmıştır. Dünya çapında ekonomideki büyümeyi düzenleyebilecek nitelikte bir yönetim ve denetim ortamı tesis edilememiştir. Bugün tamamen globalleşmiş bir dünyada yaşıyoruz ancak hukukun üstünlüğü her yerde tesis edilemediğinden dolayıdır ki bu tür istikrarsızlıklar ile karşılaşyoruz. Bu sistem borçlanma esasına dayalı olarak işlerlik kazanmıştır ve bu sayede başta ABD piyasasındaki talep düzeyleri finanse edilebilmiştir. Bir çoğumuz borçlanma düzeylerindeki artışın tek başına bir çözüm olduğu yanılgısına kapılmıştır. Ancak yaşanan gelişmeleri yakından izleyecek olursak aslında talebin varlıkların suni bir biçimde değer artışından ötürü hız kazandığını görebiliriz. İnsanlar bu suni değer artışından elde ettikleri karı realize edebilmek için varlıklarını elden çıkartmışlar ve bu sayede hayat standartlarını yükseltme hevesine kapılmışlardır.

Ekonomiler uzun vadede varlıkların değer kazanması ile ayakta kalamazlar. İşte maalesef ABD ekonomisinde yaşanan ve halen daha yaşanmakta olan durum bundan ibarettir. Bu balon halen daha varlığını sürdürüyor. Varlıklarda yaşanan bu suni değer artışı artık sadece gayrimenkul sektöründe değil, borsalara ve devlet tahvillerine de sirayet etmiştir. Amerikan ekonomisinde yaşananlara baktığımızda borçlanma düzeylerinin azalmadığını görürüz. 1929 ve 1930 yıllarında toplam borç düzeyleri ekonominin %250’si düzeylerindedir. 2007 yılının sonlarına geldiğimizde diğer bir deyişle krizin başlangıcında toplam borç düzeyleri milli gelirin %350’si düzeyine çıkmıştır. Bu da 1929 yılının çok üstünde bir orandır. İnsanlar bunun farkında olmayabilirler ama borç düzeyleri daha da artmış ve Amerikan ekonomisi kriz sonrasında daha da büyümüştür. Bu durum borçların kamu sektörüne devredilmesi sonrasında bir parça değişikliğe uğramış, kamu da bu duruma cevap olarak para arzını hızlandırmıştır. Para basmak, bütçe açığı, sayısal ya da niceliksel hafifleme ya da mali sektörün ulusallaştırılması olarak tanımlanabilir. ABD’de konut piyasası tamamen devletleştirilmiştir. Bu durum ifade edilmese de gerçekler buna işaret ediyor. Sistem bir bütün olarak iflas etmiştir ve Amerikan sistemi son derece kırılğan bir yapıya sahiptir. Büyüme oranları artmaya başlamıştır ancak Amerikan ekonomisi bu yıl 2010’da %2’den daha düşük oranlarda büyüme katedecektir. Bu oran daha önceden yürütülen tahminlerin altındadır. İşsizlik %10’un çok üstündedir. Amerikan halkı resmi işsizlik rakamı olan %10’un gerçeği yansıtmadığının

farkındadır. %6 ila %7'lik bir oran gizlendiğinden dolayı aslında toplam işsiz sayısı Türkiye'de görülen %16-%17 düzeylerinden pek de farklı değildir.

Bu sene Amerikan halkının dörtte biri konut kredilerini geri ödemekte zorlanıyor. Borçlar gerçek değerlerin üstünde olduğundan Amerikan halkı konut kredisi karşılığında sahip oldukları evlerini satamıyor. Amerikan halkının en güçlü yönlerinden biri olan işgücünün hareket kabiliyeti, evlerin satılamamasından ötürü yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Bu sene 1 milyondan fazla Amerikalı'nın ferdi anlamda iflas etmesi beklendiğinden ekonominin krizden toparlandığını söyleyemiyoruz. Toplam 13 trilyon Dolar düzeyinde olan borç seviyesinin de artması bekleniyor. Bunun sebebi tarafların karşılıklı olarak çözüme yanaşmamalarıdır. Bu durum aslında bir süre avantajlı olabilir. Amerikan ekonomisi güçlüdür. Amerikan ekonomisinin teknoloji altyapısı son derece ileri düzeydedir ve ordu ABD'yi takip eden 11 ülkenin askeriyesinin toplamından daha büyüktür. Amerika dışında başka bir yere sermayenin taşınması söz konusu olmayacaktır. Bunun içindir ki bir süre daha finansman sıkıntısı yaşanmayacaktır.

Bugüne kadar olduğu gibi Amerikan ekonomisinin kriz sonrasında hızla büyüme sürecine girmesini bekleyemeyiz. Büyüme düzeyleri yavaş seyredecek ya da çift dipli bir kriz yaşanabilecektir ve bizler de bu duruma katlanmak zorunda kalacağız. Hayatta kalabilmek için Amerikan halkı başka yöntemler de deneyecektir. Öncelikle, halen yapıldığı gibi para arzına ağırlık verilecektir. 1937 yılında yaşananların, çift dipli bir krizin tekrar etmemesi için ellerinden geleni yapıyorlar. Kendi Doktora tezini 1937 yılı krizi üzerine hazırlamış olan Bernanke'de zaten durumun farkındadır ve bunun için ekonomik destek paketleri devam etmektedir. Bir de duruma diğer ülkeler açısından bakmak gerekir.

Yurtdışında bizler ABD ekonomisine duyduğumuz güveni kaybedebilir ya da ABD halkının krizden sonra kolaylıkla toparlanma potansiyelini yitirdiğini düşünebiliriz. Dolayısıyla ABD doları değer kaybedebilir. Böyle olacağını düşünmüyorum ama tarih tekerrürden ibarettir. Önce özel kesimde borçlanma görülür sonra kamu borçlarında artış yaşanır ve sonra da devalüasyon olur. Yani öyle bir döneme girebiliriz ki, rekabetçi bir devalüasyon olabilir. Hiç kimsenin devalüasyondan ya da kurdaki artıştan memnuniyet duyulduğunu söylemesi beklenemez ama devalüasyon insanları memnun edecek ve ekonomik büyümenin son itici gücü olan dış ticaret ya da ihracat yurtiçi talebin bulunmadığı bu ortamda desteklenecektir. Hepinizin bildiği gibi, dünya global anlamda ihracatçı olamaz; eğer talep olmazsa. O zaman Ay'a ya da Mars'a ihracat yapmamız lazım. Yani, dünya bir bütün olarak aynı anda ihracata ağırlık veremez. Ama tabii Türkiye'nin mükemmel perakedencileri ve ihracatçıları mutlaka kendilerine bir pazar buluyorlar.

Yani ben şuna inanıyorum: Amerikan ekonomisinin üzerinde kara bulutlar geziyor, bunu görüyoruz. Kesin konuşmak istemem ama siz tabii ki, kendi şirketlerinizin liderleri olarak bu tehlikenin farkında olmalısınız ve krizden tamamen çıktık ruh hali bence doğru değil. Ancak bunu söylemek önemli. Çünkü öyle bir dünyada yaşıyoruz ki, bütün değer varlıkların kaydettiği değer artışından kaynaklanıyor ve aktiflerin değeri tabii ki iyimserlikle alakalı olan bir şey. İyimserlik sayesinde tabii ki hisse fiyatları yükseliyor, borsada gelirler artıyor ve de tabii ki bu büyümeyi beraberinde getiriyor. O yüzden gerçekçi olmakla iyimser olmak arasında bir denge kurmak durumundayız şu aşamada. Kötümserlik anlamına gelen gerçekçilik ile kötümserlik anlamı taşıyan aklı selimlik ve berraklık arasında bir denge bulmalıyız. Bu dengeyi kurmak gerçekten çok zor. Tabii ki alternatif planımızın mutlaka olması gerekiyor. Bir şeyler yolunda gitmezse bu planı devreye sokabilmeliyiz.

Peki dünyanın geri kalanı için bunun sonuçları ne olacak? Her şeyden önce artık dünya ekonomileri arasında bir ayrışmadan bahsedemiyoruz. Yani dünya kendini Amerika'dan ayırıştırabilir demiyoruz. Belki sözde olabilir ama bunu yapmak mümkün değil. Çin, Brezilya, Avrupa, Türkiye hepsi birbiriyle bağlantılı ve bütün bu ülkelerin Amerikan ekonomisiyle ve ABD halkı ile bağlantısı var. Aslında hepimizin Amerikan ekonomisinin başarısında bir çıkarı var. Yani Amerikan ekonomisinin başarılı olmasını istiyoruz. Çünkü Amerikan ekonomisi başarısız olursa biz de başarısız olacağız. İşte o yüzden mutlu olmamız lazım Amerika'da sorun olduğu için. Tam tersine çok endişelenmemiz gerekir. Ama her birimizin farklı sorunları da var bunun dışında. Brezilya'nın sorunları olacak önümüzdeki yıl. Çünkü Brezilya ekonomisinde büyüme oranı özellikle seçimlerden sonra düşüş gösterecektir. Çin'e baktığımızda Çin ekonomisinin de bir düşüşe girdiğini görüyoruz. Tabii ki, büyümenin sağlanması için pek çok şeyi devreye sokması lazım. Ekonomik büyüme son derece önemli bu bölgede. Bunlardan biri de Amerika'ya mümkün olduğunca borç vermek ki Amerika Çin ürünlerini, mallarını almaya devam etsin. Yani burada Amerika ve Çin arasında şeytani bir eşleşme, ortaklık sözkonusu. Siyasi anlamda her iki ülkenin birbirine ihtiyacı var. Amerika'nın Çin tarafından borçlarının finanse edilmesine ihtiyacı var. Öte yandan ABD ekonomisinde bütçe açığı olması Çin'in işine gelir ki büyüme canlansın. Dolayısıyla böyle bir eşleşmeden bahsedebiliriz.

Yani G 20 aslında G 2'yi saklamak için kurulmuş durumda. Çin ve Amerika şu anda dünyaya hükmediyor. G 7, G 20 oldu, G 2'yi saklamak için. İlginç bir denklem ama tarihe baktığımızda böyle. Aslında bu ikili arasında olağanüstü bir dengesizlik var. ABD'de yaşanan dengesizliklerden örnek verdim.

Şimdi Çin'in rakamlarına baktığımızda, inanılmaz bir tablo ile karşılaşıyorsunuz. Mesela milli gelirine baktığımızda, ihracat % 50'sini oluşturuyor. Ayakta kalabilir mi böyle bir ülke? Ya da tasarruf oranı % 50'nin üzerinde. Yani siyasi olarak bunu sürdürmezler. Çünkü çok yaşlanan bir ülke. O yüzden Çin'in de mutlaka ciddi sorunlar yaşayacağını düşünüyoruz.

Japonya'ya bakalım. Japonya'da da ciddi sorunlar var. Japonya'nın borcu % 200'ün üzerinde milli gelire göre. Ama Japonya'nın büyümesi % 0 şu anda ve % 0'lık bir büyüme aslında çok pozitif bir rakam. Çünkü Japonya'nın nüfusuna baktığımızda, nüfus düşüşü söz konusu ve kişi başına düşen gelir çok hızlı bir şekilde yükseliyor. O yüzden çok ilginç bir dönemden geçiyorlar. Belli bir süre bu yaşlanan nüfus iyi bir şey onlar için. Ama 15 yıl içinde çok ciddi bir bedel ödeyecekler. Çünkü kimse özel sektör borçları ödeyecek ya da emeklilik sigortalarını karşılayacak durumda olmayacak. Bu yüzden sayısal anlamda azalan Japon nüfusunun yaşam standardı yükselmekle beraber şu anda ayakta duruyor gibiler fakat ciddi bir intihara sürükleniyor gibi görünüyor.

Bu kadar kötü olmayan bir ülke var: Hindistan. Büyüme oranı oldukça iyi, çok iyi organize olmuş durumdadır ve geleceklerinin de başarılı olacağını düşünüyorum. Türkiye'den de çok uzak değil. Eminim, siz de bu büyük ülke ile ilgileniyorsunuzdur. Yani Hindistan konusunda Çin'e göre daha iyimserim.

Afrika'ya baktığımızda, belki pek çok kişi fark etmiyor ama 1 milyarlık nüfusu var ve 40 yıl içinde 2 milyara çıkacak ve Afrika yarımın kıtası ve Afrika'nın büyümesi şu anda yıllık % 5'in üzerinde. Tabii ki, çok ciddi kurumsal yönetim sorunları var ama herkezde var bu sorunlar. Kesinlikle çok zor bir durumda bazı ülkeler. Mesela, Nijerya'ya, Gana'ya, Güney Afrika'ya baktığımızda ve diğer ülkelere baktığımızda gerçekten çok ümit verici gelişmekte olan

pazarlar. Ama Çin dışında başka kimse bunu fark etmiyor. Çin ciddi bir potansiyel olduğunu biliyor Afrika'da.

Avrupa'ya bakalım. Avrupa nedir? AB'nden mi bahsediyoruz yoksa Avrupa kıtasından mı bahsediyoruz? Yani Avrupa kıtasının sınırları nerede bitiyor? Burada mı bitiyor? Yoksa Euro grubu mu yani Euro kullanan ülkeler mi? Mesela geçtiğimiz hafta Amerikan'ın Nobel ödüllü ekonomisti Joseph Stiglitz ve de Çin cumhurbaşkanının danışmanı ile İsviçre'deki bankalara konuşma yapacaktık. Joseph Amerika'daki durumu anlattı. Çin hükümetinin danışmanı Çin'i anlattı, ben de Avrupa'yı anlattım. Tabii ki bu konuşmayı hazırlamak için çok araştırma yaptım ve gördüm ki, Avrupa her yerde bir numara. Nüfusa açısından, 500 milyon kişi. Milli gelir açısından, hatta kişi başına düşen milli gelir açısından bir numarada ve açık ara önde. Doktoralı öğrenci sayısı açısından bir numarada. Amerika'dan daha önde. ODA açısından da. Belki bilmiyorsunuz ama dünyadaki ODA'nın % 55'inden fazlası Avrupa kökenli. Yine baktığımızda, en önemli sektörlerin en önemli 30 sektör burada ve 10 önemli şirket de yine burada. Mesela bilgi teknolojilerinde tek bir Avrupa şirketi var. Diğer sektörlerde ise, 3, 4, 5 şirket görüyoruz ve hep ilk 3'teki şirket Avrupalılar. Yani Avrupa kıtası bugün hala yükselen bir değer. Çok da güçlü bir kıta. Tabii buna İsviçrelileri de dahil ediyorum ve İsviçre inanılmaz bir ülke; endüstri açısından ve dünyada pek çok sektörde ilk 2 sırada. Türkiye'yi de dahil ediyorum. Yani nüfusa dahil etmiyorum ama ümit ederim gelecekte siz de dahil olacaksınız. O yüzden bu 500 milyon daha da artacak. Yani Avrupa hiçbir şekilde göz ardı edilmemeli. Tabii ki, G2'yi düşündüğünüzde, Avrupa avlanacak av haline gelecek belki G 2 için. Yani Avrupa şirketleri dört gözle aranan birer av gibi peşlerinden koşturacak. Tabii çok güzel şirketler olduğunu söyledik ve bu şirketler Çin'den ya da başka yerlerden gelecek düşmanca satın alımların belki kurbanı olacaklar.

Şu anda Avrupa çok güçlü. Ama Avrupa'nın zafiyetleri de var. En önemli zafiyetlerinden biri çok iyi biliniyor: kamu borcu. Aynen Amerika'da olduğu gibi. Avrupa'da bu borçla başa çıkmayı başardık ekonomik kriz sırasında. Bu da zaten Amerika'da finans sektöründen başlamış bir krizdi. Bunu yapmak için kamu borçlarını arttırdık. Amerika'da olduğu gibi, özel borcu kamu borcuna dönüştürdük. Bugün Avrupa'daki kamu borcu ortalamada neredeyse her ülkede milli gelirin % 80'ni. Yani bu rasyoyu kullanmamak lazım. Herkes bu rasyoyu kullanıyor ama saçma bir rasyo, saçma bir oran aslında. Bir hanenin kendi borcunu köyün genel geliriyle mukayese etmesi gibi bir şey. Doğru bir korelasyon değil. Bu borcu mali gelirlerinizle mukayese etmeniz lazım. Ki şirketlerde -eminin biliyorsunuz bunun ne olduğunu- şirketin borcunu şirketin gelirleriyle karşılaştırırsınız ve tabii ki Avrupa'daki rakamlar da çok kötü böyle düşündüğünüzde. Bazı ülkelerde % 600'lere çıkıyor borcun mali gelirlere olan oranı. Borcun çevrilmesi olarak baktığımızda yine rakamlar çok kötü. Reel borç dışında, sanal borçlar yani hükümetin memurlara ödemesi gereken emeklilik sigortaları ya da özel sektör borçları için de durum aynı. Bunların hepsini düşünecek olursak Avrupa şu anda zor bir dönemden geçiyor. Ama umut sinyalleri var. Amerikalılar genelde Avrupa'ya sataşmaya heveslidirler. Avrupa'nın durumunun kötü olduğunu iddia eder Amerikalılar. Avrupa kötü durumda mı? Club Med ülkeleri çok kötü durumda. Onlar daha kibar olmak istiyorlar ve şöyle diyorlar: Club Med diyorlar. Yani Akdeniz Klubü demek istiyorlar. PIGS ile kastettikleri ülkeler bunlar. Çünkü bugün en zor durumda olan ülkelere biri İrlanda ki o Akdeniz'e kıyısı olan bir ülke değil. Ama Portekiz, İtalya, Yunanistan ve İspanya, diğer bir deyişle PIGS dördülsü gerçekten zor durumdadır. İlginç bir makale yayınlandı bir Amerikan dergisinde. Akademik bir dergi bu. Başlığı zaten çok açık. "50 domuzuz" diyor. Yani 50 domuz dediği, PIGS ülkeleri ile benzetme yapıyor ve Amerika'daki 50 eyalet anlatılıyor.. Yani Amerika'daki eyaletlerin borcu şehirlerin borcu Amerika'da gerçekten çok kötü durumda. Ama federal bir düzey var, seviye var. Ama Avrupa'da hem bu zafiyetimiz var,

hem de bir şansımız var. Şu anda AB olarak ulusal anlamda ciddi bir borç yükümüz var. Doğru. Pek çok hükümet ciddi bir şekilde bu konuya eğilmeye başladı. Mesela Yunan hükümeti gerçekten inanılmaz işler yaptı. Hem bunu duyurdu, hem de bir şeyler yapmaya başladılar bu konuda. Uygulamaları hemen hayata geçirdiler. Kamu da bunu kabul etmiş gibi görünüyor. Çünkü çok cüretkar bir davranıştı. İspanya da aynı şeyi yaptı. İtalya bile yaptı. İrlanda'ya baktığımızda, rakamlar inanılmaz, % 34'lerden bahsediyoruz milli gelirdeki açık. Bakın, borç demiyorum, açık diyorum. Ama bununla başa çıkmak zorundalar. İngiltere'yi biliyoruz. Fransa dün bütçesini açıkladı. Onların da borçları fazla. Yani bütün Avrupa ülkeleri artık bu konuyu anlamış durumda ve ellerindeki enstrümanları kullanarak bir şey yapmaya çalışıyorlar. Başarılı olacaklarını düşünüyorum ama sadece bu da değil. AB henüz borcunu kapatmak için AB borç enstrümanını kullanmadı. Avrupa'nın birlik olarak bir borcu yok. Avrupa'daki toplam gelirin vergi yükü olarak % 1'ine sahip sadece. Belki yarın olur, yarından sonra önümüzdeki yıl olur bu konuya karar verecekler. Yani Avrupa'da bir hazine bonusu çıkarılacak mı ve de Avrupa bu şekilde büyüme potansiyeline sahip olacak mı? Bu sayede Avrupa acaba kamu yatırımlarını duyurabilecek mi? Yani yeni kamu yatırımları vasıtasıyla Avrupa Yatırım Bankası'nın ya da Avrupa Kalkınma Bankası'nın yaptığını yapabilecek mi, bu enstrümanları büyüme için kullanabilecek mi? O yüzden uzun vadede hiçbir şekilde kötümser değilim Avrupa'nın geleceği konusunda.

Ama Avrupa'nın geleceği için çözülmesi gereken iki konu var: Bunlardan birincisi tabii ki Türkiye ile alakalı. Bir diğeri de kurumsal yönetim. Avrupa gelecekte daha iyi bir yönetim sağlayabilecek mi? Avrupa Merkez Bankası'nın yanında bir maliye bakanlığı kurabilecek mi? Çünkü şu anda bir merkez bankası var fakat bir maliye bakanı yok. Maliye bakanlığı olmadan hiçbir mali sistem ya da döviz birimi ayakta kalamaz uzun vadede. Yani Merkez Bankası'nı yalnız bırakırsanız Euro ortadan kaybolacak. Yani yarın demiyorum belki 15 yıl sonra olacak. Ama ayakta kalamayacak. AB'nin federal düzeyde bir bütçeye sahip olması şart. Bu er ya da geç olacak ve bu da tabii ki sorun yaratacak. Böyle bir federal bütçe varsa ve siyasi entegrasyon da varsa, çünkü parlamento olmadan vergileri uygulayamazsınız, o zaman AB siyasi açıdan yeni bir entegrasyon boyutu kazanacaktır. İkinci konu da, genişleme. Aslında ikisi birbiriyle bağlantılı. Çünkü buradaki önemli soru, Avrupa'nın kimliği sorunu. Yani Fransızca'da kullandığımız *raison d'être* kavramı, yani yaşam/varoluş sebebi, çok önemli. Biz kimiz ve biz niye Avrupalıyız, niye varız? Bu sorunun yanıtlanması lazım. Avrupa'nın tarihine baktığımızda, Avrupa'nın en önemli varoluş sebebi aslında 4 şekilde açıklanabilir:

1. Alman şeytanlarına yenilmek istemedik.
2. Fransızların korkaklığını görmek istemedik II. Dünya Savaşı'nda ve Fransa ve Almanya arasında yeni bir savaş başlasın istemedik.
3. Amerikalıların Avrupa'yı terk etmesinden ve bizi savunmasız bırakmalarından korktuk
4. Sovyet tehdidi bizi ürküttü.

İşte bu dört sebep yüzünden Avrupa kuruldu. İşte bu yüzden Avrupa ileri gitti. Ama bu dört sebep artık ortadan kalkmış durumda. Yani kimse Almanya'dan korkmuyor. Kimse Fransızların savaştaki korkaklığını hatırlamıyor. Kimse Rusya'dan korkmuyor. Çünkü Sovyetler Birliği çöktü ve herkes mutlu Amerikalılar gittiği için. Tabii kötü sebeplerle çıktılar ama sizin söylediğiniz gibi Amerikan imajı şu anda çok iyi değil Avrupa'da. O yüzden hiçbir korku, hiçbir tehdit yok Avrupa'nın önünde. Siz de şirketlerinizden biliyorsunuz; bir tehdit, bir düşman yoksa bir kimlik kurmak da, oluşturmak çok zordur. Tehlike nedir? Başka bir düşman yaratarak kimliği oluşturmaya çalışmak. Bunlar da göçle ilgili olabilir ya da İslam bir

düşman olarak görülebilir, ya da Türkiye düşman olarak görülebilir. Yani buradaki tehlike Türkiye'nin bir düşman olarak algılanması; Avrupa'nın oluşturmaya çalıştığı kimliğe karşı bir tehdit unsuru olarak görülmesidir. Samimi olmak gerekirse böyle bir tehdit algısı mevcut. İşte o yüzden Avrupa'nın bunun çok aptalca bir davranış olduğunu fark etmesi lazım ve Avrupa Türkiye'ye karşı değil Türkiye lehine bir algı oluşturmalı.

Artık seçimlerde gördük İsveç'te, Hollanda'da, Belçika'da ve de Fransa'da, İtalya'da da görüyoruz. Komünizm tehdidi, yani kızıklar tehdidinin yerine "yeşil" tehdit karşımızda. Tabii yeşilin iki anlamı var burada. Birincisi, İslamîyet. Bu çok korkutucu bir tehdit algısı ve bir şekilde bu tehdit algısına karşı savaşmamız lazım. Bu konuda yapılacak pek çok şey var. Gerekirse bunlara da değiniriz.

Avrupa'nın genişlemesine bakalım ve Türkiye'yi burada değerlendirelim. Avrupa'nın genişlemesi dediğimizde, şu anda üç grup ülke var bizim kapımızı çalan. Birincisi, kapıyı çalmıyor şu anda ama Avrupa onların gelmesini istiyor. Avrupa'da olmaları gereken ülkeler ama bu ülkeler katılmak istemiyorlar. Zaten Avrupa'da olan ülkeler bunlar. Mesela, İsviçre onlardan biri. İzlanda, Norveç'de diğerleri. Ama İzlanda'nın durumu şu anda farklı.

İkinci grup da, tabii ki doğal olarak Avrupa'ya ait olan ve de katılım süreci içine girmiş ülkeler. Bunlar eski Yugoslav ülkeleri. Hırvatistan, Sırbistan gibi. Bu ülkelerin tam üyeliği pek de uzak görünmüyor, katılabilirler. Üçüncü grup da, buradan daha ileride olan ve benim gibi insanların katılması gerektiğini düşündüğü ülkeler ve bu grupta tabii ki Türkiye ve Ukrayna var ve aradaki ülkeler var. Bence bu olacak. Çünkü Avrupa şunun farkına varacak ki, ortak bir hukukun üstünlüğü olmalı büyük bir ülke grubuyla. Ancak, bu şekilde Avrupa ortamını istikrarlı hale getirebileceklerini görecekler. Ama siyasi bir entegrasyondan bahsetmiyorum burada. Siyasi entegrasyonun olması için sadece küçük bir belki Euro grubu 15 ülke olabilir veya daha küçüğü olabilir, onlar başarabilir ama bütün Avrupa dediğimizde ortak bir hukuk olmalı. Tabii ki, Türkiye'yi ben her zaman için bu büyük grubun içinde görüyorum ve uzun vadede ben bunun olacağına eminim. Uzun bir vade ama mesela Polonya katılmadan önce 15 sene bekledi ve ümit ediyorum Türkiye bu kadar uzun süre bekletilmez. Ben bunun olacağına inanıyorum. Çünkü her şeyden önce bu Avrupa'nın çıkarına. AB'nin uzun vadede çıkarına olacak bir şey ve bunun pek çok sebebi var. Siz benden çok daha iyi biliyorsunuz. Niye AB'nin çıkarına diyorum? Çünkü Türkiye'nin katılımı ile farklı işbirlikleri doğacak, farklı pazarlara erişim imkanı ortaya çıkacak, su arzı –henüz herkesin farkında olmadığı ama ileride çok ciddi bir sorun olacaktır - ve Orta Doğu'ya ve diğer pazarlara erişim açısından AB'nin çıkarına ve Türkiye'nin çıkarına hizmet edecektir katılım süreci. Bence Türkiye, Avrupa ve Orta Doğu arasında ve dünyanın geri kalanı arasında bir seçim yapmak durumunda kalmamalı. Söylediniz, Türkiye'nin geçmişe dayalı çok büyük bir gücü var burada. Yani T.C'nin Arap dünyası, Hindistan, ve İran nezdinde çok önemli bir güce sahip olduğunu ve bir örnek teşkil ettiğini biliyoruz. Bu bölgede Türkiye'nin istikrar yaratan bir güç olduğunu biliyoruz. Avrupa için de büyümenin lokomotifi niteliğinde olan Türkiye'nin katılımı önemli bir zafer olacaktır.

Yani Avrupa'da değişecek çok şey var. Kamuoyu görüşlerine baktığımızda, şu anda çok olumlu değil ama bu konuda çok şey yapılması lazım. Eğer ben sizin yerinizde olsaydım ne yapardım? Mümkün olduğunca ilişkileri geliştirmeye çalışırdım Yunanistan ile. Fransa ve Almanya arasındaki ilişkilerin gelişmesi ne kadar önemliyse sizin ilişkilerinizin gelişmesi de bu kadar önemli. Yine bunun dışında Almanya ve Fransa ile ilişkilerinizi derinleştirmeniz lazım. Çünkü bu iki ülke kilittir AB'nde. Ne olursa olsun bu iki ülkeden geçer. Gelecekte bütün kararlar bu iki ülke tarafından verilecektir. Yani Fransa ve Almanya çifti hala çok

önemli. Hem Fransızların hem de Alman hükümetinin görüşünü biliyorsunuz. Fakat hükümetler görüşlerini değiştirir, iktidarlar gelip geçicidir ve uzun vadede kesinlikle Fransa ve Almanya'nın çıkarına olacaktır Türkiye'nin AB'nde olması. O yüzden kesinlikle pes etmeyin. Biz Avrupa'da genişlemeden yanayız ve genişlemeden yana olduğumuz için de pes etmiyoruz. Türkiye'nin hepimiz için çok büyük bir şans olduğunu düşünüyoruz ve Türkiye için de çok önemli bu konumda olması.

Rusya'nın yaptıklarına da bakmak lazım. Yani siz de eminim Rusya ile yakından ilgileniyorsunuz. Nüfus yapısı olarak baktığımızda, şunu söylemek lazım: 25-30 yıl içinde Fransızların nüfusu Almanları geçecek ve Türklerin sayısı da Rusları geçecek. Bu çok ciddi bir değişim. Yani nüfus yapısı güç dengelerini değiştirebilir. Rusya'nın çok ilginç bir yaklaşımı var AB ile ilgili olarak. Rusya kapımızı çalmıyor şu anda. Ama Rusya katılmaya istekli. Ruslar geri çevrilmek istemediği için kapımızı çalmıyor. Rusya'nın ne yaptığına bakmanız lazım. Rusya'nın Avrupa politikasını yakından takip etmelisiniz. Çünkü çok ciddi bağlantılar yapmaya başlıyorlar ve de artık Rusya bir yerden sonra vazgeçilmez hale geliyor ve gelecek. Yani Rusya Avrupa ile kesinlikle geri çevrilemez bağlar kuruyor. Çok ilginç uzun vadeli bir strateji uyguluyorlar şu anda ve adeta talip olmadan katılımın önünü açacak adımlar atıyorlar. Buradan alınacak pek çok ders olacağını düşünüyorum Türkiye açısından.

O yüzden ki bizleri bekleyen bir çok zorluk var. 2011 zor bir yıl olacak. 2011'de hayal kırıklığı yaşanacaktır. İnsanlar krizin tamamen atlatıldığı algısını yaymaya çalışsalar da halk toparlanmanın daha tam anlamıyla başlamadığını fark ettiğinde hüküm süren elitlere karşı ciddi bir tepki ortaya çıkacaktır. Kimdir bu elit takaba? Hükümetlere karşı, ekonomistlere karşı bir tepki gelişecek ya da bankacılara karşı, CEO'lara karşı bir tepki gelişecektir.. Yani hepimiz potansiyel olarak günah keçisi durumundayız bu salonda. Ama 2011 çok zor bir yıl olacak. Eğer bu yıllı başa çıkabilirsek bizi çok güzel bir geleceğin beklediğini söyleyebilirim.

Çok teşekkür ederim.

SORU - CEVAP

Mustafa V. Koç: Çok teşekkürler bu çok ilginç konuşmanız için. Bazı istatistikler gerçekten çok korkutucu ve bugün de dinlediğimiz kadarıyla durumun pek çok kişinin düşündüğünden çok daha ciddi boyutlarda olduğunu söylemek mümkün ve gelecek çok da parlak görünmüyor. O yüzden izin verirseniz size birkaç soru sormak istiyorum.

Soru: Çok güzel bir konuşmaydı. Çok teşekkür ediyorum. Bize yeni ufuklar açtınız. Şöyle bir sorum var: Bizim hepimizin zihinlerinde birtakım fiziksel karşıtlıklar var. Bunları kullanmamız gerekiyor mu? Mesela, Avrupa'dan bahsederken Avrupa çapında ne olması gerektiğini söylediniz; Avrupa'nın Türkiye'yi almasının önemli olduğunu, çıkarına olduğunu söylediniz. Peki, Avrupa yerine Amerika ve de Çin birleşirse bu dünyadaki sorunlar çözülür mü? Yani her iki ülkenin bilançosu dünya sorunlarını çözmek için yeterli mi? Bu iki ülkenin sorunları çözüldüğünde bizim sorunlarımız da çözülür mü?

J. Attali: Bu teorik açıdan önemli bir sıçrama ve benim tahayyül edebileceğim çok ötesinde. Çin'e baktığımızda bu çıpa üstü kapalı olarak uygulanıyor. Farkındaysanız G 2 dedim. Bu iki ülke arasında çok ciddi bir ilişki var ve çok güzel yönetildiğini düşünüyorum. Yani kararların nerede alındığına bakın. Çok iyi bir koordinasyon, eşgüdüm söz konusu ve

bizim aleyhimize olabiliyor. Mesela G 20 bu vergi cennetlerinden kurtulmak istedi ama sadece Avrupa'da vergi uygulanmayan vergi cennetlerinin üstüne gittiler. Başka yerlere dokunulmadı. Londra'ya da bakalım. Londra zaten Avrupa'lı olmaktan çok Amerikalı. Yani Pasifik hükümeti yok gibi görünse de aslında bu iki ülke arasında sıkı bir bağ mevcut.

Soru: Ben bir şey soracağım. Çıkarttığınız son kitapta bir soru gündeme getiriyorsunuz. 10 sene sonra hepimiz iflas edecek miyiz diyorsunuz ve bu sorunun yanıtını vermiyorsunuz. Bugün iddiaya girseniz ne derdiniz acaba?

J.Attali: Çok teşekkür ediyorum. Bu son kitabımda değil. Umarım son kitabımda olmaz. Hatta o bahsettiğiniz kitaptan sonra bir kitap daha çıkarttım. Dolayısıyla, kitap yazmaya da devam ediyorum. O kitap kamu borçlarıyla ilgili ve kamu borçlarının tehlikeli yönleriyle ilgili olan bir kitap. Orada diyoruz ki, kamu borçlanma riskini dengelemeliyiz. Ama riskler halen daha mevcut. Borçlanmadan ancak siz büyümeyle kurtulabilirsiniz. Uzun vadede ancak bu riski böyle bertaraf edebilirsiniz ve borcu yutabilirsiniz. Dolayısıyla, yeniden yapılanamadığımız takdirde, büyüme mekanizmalarını yeniden tesis edemediğimiz takdirde böyle bir risk olabilir. Avrupa'da günümüzde ülkeler yapısal problemlerine karşı çok iyi mücadele ediyorlar. Amerikalılar mücadele etmeme kararı aldılar. Sadece destekliyorlar. Şöyle bir geri gidecek olursak ya da mecazi olarak benzetme yapayım: Hepimizin kendi efsaneleri var. Her medeniyetin kendine ait inanışları, efsaneleri var. Biz eninde sonunda birinin gelip peygamber gibi bizi kurtarmasını bekliyoruz. Böyle bir durum var. Amerika'da da aynen kovboy filmlerinde olduğu gibi böyle bir inanış var. Ne oluyor? Kızıldere'lilere kovboylar saldırıyorlar, sonra film sonunda şövalyeler geliyor ve o kovboyları kurtarıyorlar ya da tam tersi. Amerikalı illaki böyle bir şövalyeyi bekliyorlar, hep bir kurtarıcı peşindeler. Biz kötü bir haberle karşılaştığımızda yadsıyoruz bunu. Olamaz vs. diyoruz, reddediyoruz. Kendi hayatlarımız için de aynı şey geçerli. Şirketler olarak da karşılaştığımız zaman "bize olmaz, bizim başımıza gelmez" diyoruz. En tehlikelisi de budur. Dikkate almak, ciddiye almak zorundayız. Amerikalılar haklıydı. Çünkü tamam şövalyeler eninde sonunda geliyor ne oldu teknoloji onları kurtardı, II. Dünya Savaşı. Onları kurtaran bir şey oldu her defasında. Ya da bankacılık sektörü de onları kurtardı. Sürekli borçlandılar ve bu sayede bugünlere geldik. Sonuçta Madoff'tur dünya ekonomisinin hocası. Bütün dünya Madoflaştı. Biz bir yerden borç alıyoruz ve bununla başka bir borcu kapatıyoruz. Gerçek kuramcı, günümüz teorisyeni Madoff'tur ve bu devam edebilir. Devam edebilmesi için büyümenin devam etmesi şart. Ancak, büyümeyle bu sistem devam edebilir. Teknolojik anlamda yeterince ilerleyebilecek miyiz? Bizi bu kurtarabilir. Teknoloji ilerlemeye devam ederse ya da bir savaş çıkarsa yani enerji sebeplerinden ötürü, bilmiyorum bunlar olabilir. Bunun cevabı bende yok. Büyümeyle çöküş engellenebilir mi? Emin değilim.

Soru: Çok hoş bir konuşma yaptınız, çok aydınlatıcı oldu. Hükümetler konusunda ne düşünüyorsunuz? Özellikle, şu hükümetleri kastediyorum. İhracatı desteklemesi gereken, hükümetlerin davranışları ve tutumları konusunda neler düşünüyorsunuz? Hükümetler bunu yapsın ki, ülkelerin rekabetçi avantajı korunabilsin. Türkiye mesela bu açıdan çok başarılı olmuştur. Yani sınai mamullerinin ihraç edilmesi ve maliyete dayalı rekabet açısından.

J. Attali: Neyi kastediyorsunuz? Bir şey söylüyorsunuz ama söylemek de istemiyorsunuz gibi bir şey anlıyorum ben.

Soru: Para politikalarını kastediyorum. Türkiye'de hükümetin para politikaları itibarıyla ne bekliyorsunuz?

J. Attali: Sizin hükümetinizin davranış ve tutumları konusunda yorum yapmam. Ben sadece şunu tahmin ediyorum. Bana soracak olursanız, döviz arasında bir ihtilaf olacaktır ve rekabetçi devalüasyon olacaktır. Değeri çok şişmiş olan döviz cinsleri ceza görürler. Bunun bedelini öderler. Ama şöyle de bir sorun sözkonusu: Rekabetçi devalüasyon neticesinde gereğinden fazla para dolaşımı olur ve bir ülke mesela moda olduğunda herkes oraya yatırım yapar. Mesela geçen ay Brezilya'da böyleydi. Müthiş bir sermaye girişi oldu. Brezilya ekonomisi açısından müthiş bir felakettir bu ve Brezilya parasının değerini arttırmış oluyorlar suni bir biçimde. Gereğinden fazla moda haline gelmemek lazım, furya olmamak lazım. Türkiye'de de mesela bu oldu. O sıcak para girişi oluyor ve para da kolay çıkıyor. İster istemez kurlarda dengesizliğe yol açıyor. Gerçek anlamda rekabetçi olmak lazım. Bilgi ekonomisine sahip olmak lazım ve hizmet sektörü tabii ki çok önemli. Yani suni bir biçimde paranın değerini düşürmemek lazım salt ihracat olsun diye. Mesela BT sektöründe de açıkçası çok isim yapmış değiliz ama ABD'ne bakıyorsunuz: İşgücü maliyetleri çok yüksek ama alıp başını gidiyorlar. Bilgi çok önemli. Her şey maliyetle olmuyor, ucuzlukla olmuyor. Bilgi ve teknoloji en önemlisi.